

6. Arbeidsvolume, loonkosten en productie in 2000

6.1 Inleiding

Vanaf het verslagjaar 1995 hebben de Kwartaalrekeningen en de Arbeidsrekeningen dezelfde uitkomsten over arbeidsjaren en beloning van werknemers. Dit geldt zowel voor de jaarcijfers als voor de kwartaalcijfers. Als gevolg van deze volledige aansluiting in arbeidsjaren en loonkosten kunnen ook overige gegevens uit beide rekeningenstelsels direct aan elkaar gerelateerd worden. In dit hoofdstuk wordt die aansluiting geïllustreerd met behulp van afgeleide kengedaten, te weten (a) de loonsom per eenheid arbeidsvolume (de 'loonvoet'), (b) de toegevoegde waarde per eenheid arbeidsvolume (de 'arbeidsproductiviteit') en (c) de loonkosten per eenheid toegevoegde waarde (de 'loonkosten per eenheid product').

6.2 Het arbeidsvolume¹⁾

Met een begrip als het arbeidsvolume moet altijd bedacht worden dat discussies mogelijk zijn over de beste wijze waarop dit gekwantificeerd dient te worden. Enerzijds kan gekeken worden naar aantallen personen of banen, anderzijds kan gekeken worden naar het aantal uren dat betaald c.q. gewerkt wordt. Elk arbeidsvolumebegrip heeft voor- en nadelen.

Aantal werknemers, banen en arbeidsjaren

Het arbeidsvolume van werknemers kan op verschillende manieren beschreven worden, zoals via het aantal werknemers, het aantal banen of het aantal arbeidsjaren van werknemers. In 1999 waren er 6,8 miljoen werknemers. Omdat sommigen van hen bijbanen hebben, is het aantal banen groter dan het aantal werknemers.

Wanneer ontwikkelingen in arbeidsvolume beschreven worden, is de ontwikkeling in aantallen banen niet altijd een goede indicator. Dit komt omdat in Nederland relatief veel in deeltijd wordt gewerkt. Bovendien is ook de algemene arbeidstijdverkorting die in de loop der jaren in Nederland

geïntroduceerd is, van invloed op de hoeveelheid arbeid die door personen geleverd wordt. Daarom wordt het arbeidsvolume vaak beschreven aan de hand van arbeidsjaren. Het arbeidsvolume in arbeidsjaren is het aantal banen omgerekend naar voltijdbanen ofwel voltijdequivalenten. Een arbeidsjaar is gelijk aan de overeengekomen jaarlijkse arbeidsduur behorende bij een voltijdbaan in een bepaalde bedrijfstak. Twee halve banen zijn dan samen één arbeidsjaar.

In arbeidsjaren gemeten nam het arbeidsvolume van werknemers in 2000 met ruim 2,9% toe tot gemiddeld 5 745 duizend arbeidsjaren (staat 14). Deze groei is iets minder dan in de drie voorafgaande jaren, waarin deze steeds boven de 3% lag. In staat 14 is een onderverdeling gemaakt naar zes bedrijfstakken. Bij deze uitsplitsing blijkt de hoogste groei, zoals ook in de voorgaande jaren, zich voor te doen bij de commerciële diensten, te weten handel en transport (+4,1%) en zakelijke en financiële dienstverlening (+4,9%). De industrie (inclusief delfstoffenwinning en openbare nutsbedrijven) laat de laagste groei zien (+0,3%).

Betaalde en gewerkte uren

Input van arbeid wordt meestal via de arbeidsjaren, dus via de overeengekomen uren, beschreven. Andere maatstaven zijn de betaalde uren, de feitelijk gewerkte uren en de gestandaardiseerde gewerkte uren (zie schema 1).

Betaalde uren worden bepaald als de som van het aantal overeengekomen uren en het aantal (betaalde) overwerkuren. Verlof (zowel het reguliere verlof – waaronder ook de feestdagen vallen – alsook de (eventuele) arbeidstijdverkorting, atv) wordt buiten de berekening van de betaalde uren gehouden, zie de eerste kolom van schema 1. Bij de berekening van de betaalde uren wordt hierbij uitgegaan van een gestandaardiseerd patroon van potentiële werkdagen en feestdagen.

Staat 14
Arbeidsvolume van werknemers 1995–2000

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
	1 000 arbeidsjaren					
Landbouw en visserij	81	81	82	84	86	87
Industrie en energie	968	957	963	974	981	983
Bouwnijverheid	362	369	381	387	398	408
Handel, horeca en transport	1 240	1 264	1 294	1 344	1 413	1 471
Financiële en zakelijke diensten	858	944	1 023	1 087	1 157	1 215
Kwartaire diensten en overheid	1 408	1 421	1 457	1 515	1 547	1 580
Totaal	4 918	5 035	5 201	5 391	5 581	5 745

¹⁾ Gegevens over het aantal zelfstandigen zijn niet beschikbaar op kwartaalbasis.

Schema 1. Betaalde en gewerkte arbeidstijd

Potentiële werkdagen (standaard)	Potentiële werkdagen (standaard)	Potentiële werkdagen (feitelijk)
Minus	Minus	Minus
Verlof	Verlof (standaard)	Verlof
ADV	ADV (standaard)	ADV
Eventuele feestdagen (standaard)	Eventuele feestdagen (standaard)	Eventuele feestdagen (feitelijk)
=	=	=
Overeengekomen dagen	Overeengekomen dagen (standaard)	Contractuele dagen
X	Minus	Minus
Betaalde uren per dag	Ziekteverzuim	Ziekteverzuim
=	Zwangerschapsverlof	Zwangerschapsverlof
Betaalde uren	Ouderschapsverlof	Ouderschapsverlof
	Kort verzuim	Kort verzuim
	Tijdelijk korter werken	Tijdelijk korter werken
	Stakingsdagen	Stakingsdagen
	Weerverlet (alles standaard)	Weerverlet (alles feitelijk)
	=	=
	Gewerkte dagen (standaard)	Gewerkte dagen (feitelijk)
	X	X
	Betaalde uren per dag	Betaalde uren per dag
	=	=
	Gewerkte uren (standaard)	Gewerkte uren (feitelijk)

Internationaal wordt echter de voorkeur gegeven aan het totaal aantal gewerkte uren als maatstaf voor de input van arbeid (zie het nieuwe System of National Accounts van de Verenigde Naties (1993), het Europese Systeem van rekeningen (1995) en de normen van de International Labour Organisation). Omdat de meeste landen echter nog geen ramingen van gewerkte uren hebben, worden in de praktijk de hierboven besproken arbeidsjaren als goed alternatief gebruikt in internationale studies. In overeenstemming met de internationale richtlijnen maakt het CBS sinds kort experimentele berekeningen naar gewerkte uren met een gestandaardiseerde en een niet gestandaardiseerde versie. De gestandaardiseerde variant lijkt op de berekening van de betaalde uren, zij het dat niet-gewerkte uren als gevolg van weerverlet, ziekte, zwangerschaps- en ouderschapsverlof, en andere vormen van kort verzuim, in mindering worden gebracht op het totale aantal gewerkte uren per kwartaal (kolom 2, schema 1).

Voor de bepaling van de niet-gestandaardiseerde vorm, ofwel het feitelijk aantal gewerkte uren is uitgegaan van het feitelijke patroon in de werkdagen en worden verzuimvormen, zoals ziekteverzuim, zwangerschaps- en ouderschapsverlof en verzuim als gevolg van stakingen, in mindering gebracht op het totaal aantal gewerkte uren op het moment dat het verzuim zich daadwerkelijk voordoet (kolom 3, schema 1).

Door de hier gehanteerde methodiek verschillen de drie kernindicatoren vooral wanneer ontwikkelingen op kwartaalbasis worden bestudeerd. Op jaarbasis zijn er wel verschillen tussen de betaalde en gewerkte uren, maar niet tussen de feitelijk gewerkte en de gestandaardiseerde gewerkte uren (staat 15).

Staat 15
Betaalde en gewerkte uren, gemiddeld per baan, 1996–2000

	1996	1997	1998	1999	2000
<i>Uren</i>					
Betaalde uren	1 378	1 376	1 361	1 364	1 365
Overeengekomen uren	1 357	1 355	1 340	1 343	1 343
Gewerkte uren	1 307	1 310	1 293	1 291	1 282

Omdat allerlei vormen van verzuim in mindering worden gebracht op het totaal aantal gewerkte uren, is het totaal aantal gewerkte uren per baan op jaarbasis dan ook lager dan het totaal aantal betaalde of overeengekomen uren op jaarbasis. Bedacht moet worden dat er geen rekening gehouden wordt met onbetaald overwerk in de berekening van de gewerkte uren, zodat de feitelijk gewerkte uren eigenlijk een onderschatting van het totaal aantal gewerkte uren geven.

De verschillen tussen de feitelijke gewerkte uren en de gestandaardiseerde gewerkte uren worden alleen zichtbaar op kwartaalbasis. Mede door de standaardisatie van het patroon in het aantal potentiële werkdagen en de feestdagen kan het aantal feitelijk gewerkte uren zelfs hoger zijn dan het aantal betaalde uren of het aantal gestandaardiseerde gewerkte uren. Zoals uit staat 16 blijkt, was dat zowel in het vierde kwartaal van 1999 als in het eerste kwartaal van 2000 het geval. In het vierde kwartaal van 1999 moest relatief veel gewerkt worden doordat Kerstmis op zaterdag en zondag viel. In het eerste kwartaal van 2000 werden naar verhouding veel uren gewerkt door de nieuwjaarsdag die op zaterdag viel en de schrikkelidag die voor een extra werkdag zorgde. Doordat niet iedere werknemer in voltijd werkt, is het gemiddelde per baan uiteraard lager dan het aantal uren dat een voltijder werkt. De effecten van het werken in deeltijd zijn dus al verdisconteerd in het gemiddeld aantal betaalde uren per baan per kwartaal.

Zoals uit staat 16 blijkt, is het aantal feitelijk gewerkte uren in het eerste kwartaal van 2000 aanmerkelijk hoger dan in het overeenkomstige kwartaal van 1999 (verschil 3,8%). Voor het tweede kwartaal is het aantal feitelijk gewerkte uren (bij een gelijk aantal werkdagen) ongeveer gelijk, maar in het derde kwartaal is de invloed van een werkdag minder in het derde kwartaal van 2000 ook aanwezig in het cijfer over het aantal gewerkte uren. Ook is het aantal gewerkte uren in het vierde kwartaal lager dan in hetzelfde kwartaal van 1999 (-4,8%). Per saldo is het gemiddeld aantal gewerkte uren in 2000 (1 282 uur) iets lager uitgekomen dan in 1999 (-0,7%). Duidelijk is dat een dergelijke erraticiteit in de kwartalen niet voorkomt bij de gestandaardiseerde varianten.

Overigens wordt hier nogmaals benadrukt dat de berekeningen van het aantal gewerkte dagen nog tentatief zijn en daarom voor het CBS nog een experimenteel karakter

hebben. Het seizoeneffect dat in de cijfers bestaat (bijvoorbeeld het relatief lage aantal gewerkte uren in een derde kwartaal door vakanties), kan dan ook leiden tot seizoeneffecten in afgeleide cijfers, zoals bij de berekening van de beloning van werknemersloonkosten per gewerkt uur en de ontwikkeling daarvan. Het is daarom beter voor deze afgeleide cijfers gebruik te maken van de betaalde uren of de gewerkte uren (standaard).

Gebruik van gegevens over het arbeidsvolume

In de praktijk worden arbeidsvolume-gegevens voor verschillende doeleinden gebruikt. Een belangrijk kengetal is de beloning van werknemers per arbeidsjaar. Daarnaast zou men ook de beloning van werknemers per betaald of feitelijk gewerkt uur kunnen berekenen. Aan deze laatste variant waarin het uurloon bepaald wordt door de beloning van werknemers te relateren aan de gewerkte uren, wordt door Eurostat de voorkeur gegeven.

Een andere toepassing is de berekening van gegevens over de arbeidsproductiviteit. Hierbij gaat het om een quotiënt van de toegevoegde waarde en het arbeidsvolume. In de publicatie Nationale rekeningen 1999 is een tabel opgenomen (M10), waarin voor het arbeidsvolume gebruik wordt gemaakt van de arbeidsjaren (van zelfstandigen en werknemers samen). Hier beperken we ons tot de ontwikkelingen van werknemers.

Een derde kengetal dat hier wordt aangegeven is de loonkosten per eenheid product (p.e.p.) en de ontwikkeling daarvan. Hierbij gaat het om het quotiënt van de waardeontwikkeling van de loonkosten (benaderd door de post 'beloning van werknemers') en de volumeontwikkeling van de toegevoegde waarde.

6.3 Ontwikkeling loonkosten per uur

In staat 17 zijn de gegevens opgenomen over de ontwikkeling van de beloning van werknemers per werknemer per gewerkt uur. Daarbij gaat het om de bruto loonsom inclusief bijzondere beloningen (zoals het vakantiegeld of gratificaties) plus de sociale lasten voor werkgevers. Strikt genomen behoren tot de loonkosten nog een aantal categorieën (zoals de uitgaven voor bedrijfskantine en beroeps-kleding), maar in principe kan de ontwikkeling van de post 'beloning van werknemers' als indicatief worden gezien voor de loonkosten-ontwikkeling.

Staat 16
Betaalde uren, gewerkte uren (standaard) en gewerkte uren (feitelijk) per baan van werknemers

	1999				2000			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
<i>Uren</i>								
Betaalde uren	341	342	341	340	341	342	341	341
Gewerkte uren (standaard)	323	324	323	322	321	321	320	320
Gewerkte uren (feitelijk)	340	310	287	354	353	311	281	337

Staat 17
Loonkosten per gewerkt uur in 2000

	2000	2000			
		I	II	III	IV
<i>% mutatie t.o.v. zelfde periode voorgaand jaar</i>					
Landbouw en visserij	5,1	0,6	3,9	5,8	10,1
Industrie en energie	3,9	-0,5	2,9	4,9	8,8
Bouwnijverheid	3,2	-6,2	-0,1	6,2	15,3
Handel, horeca en transport	4,1	-0,3	3,1	5,3	8,4
Financiële en zakelijke diensten	4,4	0,4	3,6	5,2	8,4
Kwartaire diensten en overheid	3,9	-0,5	3,1	5,0	8,2
Totaal	3,9	-0,7	2,9	5,1	8,9

In deze staat is de beloning afgezet tegen de feitelijk gewerkte uren. Onlangs is een vergelijking gemaakt van de ontwikkeling van dit kengetal voor verschillende Europese landen. Hierbij waren de cijfers over het aantal gewerkte uren echter niet geharmoniseerd, zodat de vergelijkbaarheid beperkt was. Voor Nederland werd daarbij gebruik gemaakt van de gewerkte uren (feitelijk) omdat op dat moment de gestandaardiseerde variant nog niet beschikbaar was. Het gevolg was dat voor het derde kwartaal 2000 de loonkosten per gewerkt uur voor Nederland sterk opliepen (met ruim 5%, zie staat 17), mede doordat in het derde kwartaal van 2000 minder uren (feitelijk) zijn gewerkt dan in hetzelfde kwartaal van 1999.

In feite overschaduwde hiermee de ontwikkeling van de feitelijk gewerkte uren die van de loonkosten. Een betere indicator is dan ook de ontwikkeling van de loonkosten per betaald uur of per gewerkt uur (standaard). Omdat het totaal aantal gewerkte uren lager is dan het totaal aantal betaalde uren, zullen de loonkosten per betaald uur hoger uitvallen dan de loonkosten per gewerkt uur (standaard); qua ontwikkeling zijn de verschillen marginaal.

De onregelmatigheden in de kalender worden dan door standaardisatie uitgesmeerd. Staat 18 geeft de ontwikkeling van de loonkosten per betaald uur weer.

6.4 Ontwikkeling arbeidsproductiviteit

In staat 19 zijn de gegevens over de ontwikkeling van de toegevoegde waarde en het arbeidsvolume (gemeten in arbeidsjaren) samengevat. Omdat er (nog) geen goede kwartaalcijfers zijn over het aantal arbeidsjaren gewerkt door zelfstandigen, blijft in deze beschouwing de ontwikkeling van het arbeidsvolume beperkt tot de werknemers. Zou de ontwikkeling van het aantal arbeidsjaren gewerkt door zelfstandigen ongeveer gelijk zijn aan het gemiddelde van de afgelopen drie jaren, dan zou de ontwikkeling van het totale arbeidsvolume voor 2000 (ten opzichte van 1999) iets lager uitkomen, namelijk op ongeveer 2,6% (in plaats van 2,9%). De arbeidsproductiviteit stijgt dan met 1,3% (in plaats van 1,0%). Deze nuance moet bij de interpretatie van staat 19 in het oog worden gehouden. Bij de verdeling naar bedrijfstakken was er in de periode van 1996 tot en met 1999 een relatief forse afname van het aantal zelfstandigen in de landbouw.

Staat 18
Loonkosten per betaald uur in 2000

	2000	2000			
		I	II	III	IV
<i>% mutatie t.o.v. zelfde periode voorgaand jaar</i>					
Landbouw en visserij	4,1	3,6	4,0	3,9	4,6
Industrie en energie	3,1	2,8	3,0	2,8	3,6
Bouwnijverheid	3,6	5,1	2,4	2,9	4,2
Handel, horeca en transport	3,1	2,7	3,1	3,2	3,4
Financiële en zakelijke diensten	3,4	3,6	3,6	3,2	3,3
Kwartaire diensten en overheid	3,0	2,7	3,1	3,1	3,1
Totaal	3,1	3,0	3,1	3,1	3,4

Staat 19
Toegevoegde waarde en arbeidsvolume van werknemers naar bedrijfstakken

	2000	2000			
		I	II	III	IV
<i>% volumemutatie t.o.v. zelfde periode voorgaand jaar</i>					
Toegevoegde waarde	3,9	4,8	4,4	3,6	3,0
Landbouw en visserij	1,6	0,7	-1,7	4,6	1,2
Industrie en energie	3,1	4,7	4,6	2,1	1,2
Bouwnijverheid	3,5	7,3	5,4	0,6	0,7
Handel, horeca en transport	5,3	5,9	6,3	5,0	3,9
Financiële en zakelijke diensten	5,0	5,7	4,7	4,9	4,7
Kwartaire diensten en overheid	2,5	2,5	2,4	2,6	2,5
Arbeidsvolume	2,9	3,1	3,0	2,8	2,8
Landbouw en visserij	1,8	2,5	1,6	1,6	1,8
Industrie en energie	0,3	0,2	0,2	0,4	0,3
Bouwnijverheid	2,6	2,9	2,7	2,4	2,6
Handel, horeca en transport	4,1	4,6	4,2	4,0	3,8
Financiële en zakelijke diensten	4,9	5,5	5,2	4,8	4,4
Kwartaire diensten en overheid	2,2	2,0	2,0	2,1	2,4
Arbeidsproductiviteit	1,0	1,7	1,4	0,8	0,2
Landbouw en visserij	-0,2	-1,8	-3,3	3,0	-0,6
Industrie en energie	2,8	4,5	4,4	1,7	0,9
Bouwnijverheid	0,9	4,4	2,7	-1,8	-1,9
Handel, horeca en transport	1,2	1,3	2,1	1,0	0,1
Financiële en zakelijke diensten	0,1	0,2	-0,5	0,1	0,3
Kwartaire diensten en overheid	0,3	0,5	0,4	0,5	0,1

6.5 Ontwikkeling loonkosten per eenheid product

In tabel 3.2.1. is de waarde-ontwikkeling opgenomen van de post 'beloning van werknemers'. Daarbij gaat het om de bruto loonsom inclusief bijzondere beloningen (zoals het vakantiegeld of gratificaties) plus de sociale lasten voor werkgevers. Ook bij de behandeling van de loonkosten per gewerkt c.q. betaald uur is deze post als uitgangspunt genomen. In tabel 2.1.1. is de volume-ontwikkeling van de toegevoegde waarde opgenomen. Het quotiënt van deze beide reeksen kan aldus worden opgevat als een indicatie voor de ontwikkeling van de loonkosten per eenheid product (zie staat 20).

De procentuele stijging van de loonkosten per eenheid product lopen in 2000 geleidelijk op. Gemiddeld over het gehele jaar is de stijging 2,4%. Bedrijfstakken met een relatief lage groei van de arbeidsproductiviteit (met name de landbouw, de financiële en zakelijke dienstverlening en de kwartaire dienstverlening plus de overheid) hebben een verhoudingsgewijs grote stijging van de loonkosten per eenheid product. In de industriële bedrijfsklassen daarentegen gaat de productiviteitsgroei van bijna 3% gepaard met een nauwelijks (0,2%) oplopende loonkosten per eenheid product.

Staat 20
Loonkosten per eenheid product

	2000	2000			
		I	II	III	IV
<i>% mutatie t.o.v. zelfde periode voorgaand jaar</i>					
Landbouw en visserij	4,6	5,5	7,7	1,3	5,8
Industrie en energie	0,2	-1,6	-1,4	1,1	2,8
Bouwnijverheid	2,7	0,8	-0,2	4,8	6,3
Handel, horeca en transport	2,0	1,5	1,1	2,2	3,2
Financiële en zakelijke diensten	3,5	3,5	4,1	3,1	3,2
Kwartaire diensten en overheid	3,3	3,1	3,2	3,2	3,6
Totaal	2,4	1,7	1,8	2,5	3,4